

FORN VÄNNEN

JOURNAL OF
SWEDISH ANTIQUARIAN
RESEARCH

Statens Historiska Museums textilutställning 1929
Thordeman, Bengt
Fornvännen 24, 116-125
http://kulturarvsdata.se/raa/fornvannen/html/1929_116
Ingår i: samlar.raa.se

Statens Historiska Museums textiltställning 1929.

Statens Historiska Museums under decennier påtalade trångboddhet har medfört, att stora delar av museets värdefulla samlingar icke kunnat exponeras för allmänheten på ett tillfredsställande sätt eller i önskvärd omfattning. Särskilt ha vissa föremålsgrupper blivit lidande på detta missförhållande, däribland kanske mest museets rika samling av kyrkliga textilier, av vilka de från nyare tiden samtliga äro magasinerade. Det har länge varit ett önskemål från museets sida att kunna visa fram dessa samlingar, och sedan i samband med en fullständig nyordning av stenålderssalen åstadkommit ett mindre utrymme, disponibelt för tillfälliga utställningar, blev det en av museets första angelägenheter att därstädes anordna en utställning av huvudsakligen eljest magasinerade nyare tids-textilier, vilken pågick omkring en månad under våren 1928. Materialet visade sig emellertid kvalitativt och kvantitativt så betydande, att det osökt lockade till att söka få till stånd en större exposition i lokaler, som kunde tillåta en mera systematisk uppställning, vilken samtidigt kunde låta de utsökta föremålen komma helt till sin rätt i estetiskt avseende.

Dessa vaga planer mognade hastigt till utförande, då det visade sig, att man kunde påräkna Liljevalchs Konsthall för en dylik utställning och vid en lämplig tidpunkt, januari månad 1929. Tack vare ekonomiskt stöd från ett antal för saken intresserade enskilda personer möjliggjordes även en del nödvändiga arkitektoniska anordningar i utställningslokalerna inom Konsthallen. Med de avsevärda utrymmen, som nu stodo till buds, följde emellertid med nödvändighet en betydande utvidgning av den ursprungliga planen till att omfatta en generalmönstring med allt det bästa inom den kyrkliga textilkonsten, som vårt land har att uppvisa, inklusive den moderna produktionen. Sedan inom museet en särskild kommitté med riksantikvarien S. Curman som ordförande konstituerats, förstärkt med tvenne museet närstående forskare, fröken Agnes Branting och professor A. Lindblom, vilka med största beredvillighet ställde sig till förfogande, företogs det mödosamma urvalet av för utställningen önskvärda föremål samt utsändes till resp. museer, församlingar etc. förfrågningar rörande de avsedda länen. Dessa besvarades i en utsträckning, varpå kommittén knappast vågat hoppas, med den största välvilja, och därmed var utställningens tillblivelse enligt den utvidgade planen säkerställd. Den 5 januari öppnades utställningen, som föregående dag besökts av konungen, i närvaro av bl. a. Kronprinsen, prins Eugen och ärkebiskop Söderblom, vilka åtagit sig att fungera som utställningens beskyddare, och fortgick t. o. m. den 27 januari. Samtidigt förelåg den av frih. C. R. af Ugglas redigerade utförliga katalogen över de utställda konstföremålen, vilken, tack vare utställningens representativa karaktär, äger ett bestående värde såsom en corpus monumentorum över landets förnämsta textilbestånd.

Utställningens lokala disposition gav sig tämligen av sig själv på grundval av de givna betingelserna. Materialet är alldeles särskilt rikt och praktfullt från två epoker: sengotiken och barocken, och huvudföremålen från dessa båda epoker fingo sin plats i den s. k. skulpturhallen, resp. de två stora mittsalarna. I den svit av fem salar, som ligger ut-

Fig. 46. Utställningens affisch, komponerad av Sofia Widén, utförd å Almquist & Wiksells officin.

efter byggnadens västra sida, anordnades en kronologisk uppställning, som avslutades med de moderna föremålen i den stora södra utställnings-salen. De tre återstående rummen på östra sidan ägnades åt specialuppställningar: en sal åt en pedagogisk avdelning, belysande textiliernas vård, förvaring och utforskning, samt de båda övriga åt textilier, som sammanhånga med dop-, vigsel- och begravningsseremonierna.

I skulpturhallen och de båda stora salarna uppfördes under arkitekt Erik Fants ledning omfattande inbyggnader i avsikt att giva dem prä-

gel av kyrkointeriörer. I den första nämnda fördubblades den befintliga kolonnraden, varjämte i fonden byggdes en hög rundbågig nisch, så att ett basilika-artat rum uppstod. De båda mittsalarna förenades genom en gemensam inbyggnad, så att på ömse sidor erhöles en rad av små kapellnischer, varöver en läktarbröstning löpte fram, vilken även sträckte sig utefter rummets ingångssida. På motsatta kortväggen anordnades likaledes ett kor. Slutligen inbyggdes även i en av de mindre salarna en kupoltäckt oktagon för att ge begravningstextilierna en omramning, erinrande om ett gravkapell från storhetstiden. En viss miljöbetoning eftersträvades även i övriga salar genom sparsamt insatta accessoarer, såsom skulpturverk, altartavlor, belysningsredskap o. s. v., de flesta ur museets eget förråd men i stor utsträckning även välvilligt utlånade från systerinstitutioner, konstnärer, firmor och privatpersoner.

Besökaren inkom som vanligt först i skulpturhallen eller medeltidshallen, varvid han av en skärmvägg, prydd med den festliga och klangfulla heraldiska bonaden från Bexheda, tvingades in i mittskeppet med fritt och öppet perspektiv fram emot koret, där Statens Historiska Museums färgstarka och dekorativa altarskåp från V. Ed hade ställts upp (fig. 47). I den linjerena korbågen hade infogats en trabes, på vilken stod ett triumfkrucifix; bjälken tjänstgjorde samtidigt som ljusramp för en rad dolda ljuskällor, som kastade en stark belysning på de här uppställda föremålen. Dessa utgjordes uteslutande av Vadstenaarbeten, som beretts denna hedersplats på utställningen för att samtidigt ära vårt lands enda stora internationella insats i det medeltida kulturlivet och den utsökta och självständiga textilkonst, som utövades av birgittinersystrarna. Ett undantag fanns dock bland dessa eljest svenska arbeten: på golvet och trappstegen framför altaret låg utbredd den orientaliska mattan från Marby kyrka, vars exakta datering ännu är omtvistad men som i varje fall är en av de äldsta orientaliska mattor, som existera. Nedanför trappstegen stodo i var sin monter de båda i Vadstena broderade mitrorna från Västerås och Linköping, den senare med sina oskattbara bysantiniserande emaljplattor från 1000-talet.

I hallens motsatta ända stod en grupp av tre mässkrudar, som utvalts ur en annan synpunkt, i det att alla tre ägts och burits av trenne i vårt lands historia framträdande män. I mitten stod en kåpa av ovanlig florentinsk sammetsbrokad, som tillhört biskop Tomas av Strängnäs, Engelbrekts vän och frihetens sångare. På ömse sidor flankerades den av två sällsynt väl bevarade mässhakar, som förfärdigats för biskopen i Linköping, sedermera riksföreståndaren Kettil Karlsson Vase och ärkebiskop Jakob Ulfsson, Uppsala universitets grundläggare, båda med broderier, förfärdigade i den i Stockholm mot slutet av 1400-talet verksamma pärlstickarateljén. Över dem hängde den härligt röda vadmalsspäll av medeltida svensk tillverkning, som äges av familjen Gripenstedt på Bysta. Utefter väggen i hallens högra sidoskepp stod en rad skrudar, och ovanför dem på väggen hängde vinglikt utfällda korkåpor. I fond-

nischen till detta sidoskepp hängde den monumentala och som människo-
framställning djupgående bilden av den helige Holmger på gravtäcket
från Skokloster, ett verk av nunnorna på Sko och den ovannämnda Stock-
holmsateljén. I vänstra sidoskeppet bereddes plats för de medeltida tex-
tilierna i specifikt svensk teknik och material: de snärjävda bonaderna

Fig. 47. Medeltidshallens kor. Foto N. Åzelius.

från Skog och Överhogdal, bonader och pällar av vadmal i intarsiatek-
nik, norrländska yllemässhakar o. s. v.

I motsats till denna hall, där huvudeffekten var inriktad på en enda
punkt, mittskeppsabsiden, och där i övrigt alla utställningsföremål voro
undanskjutna bakom kolonnraderna, ville den stora barockhallen redan
från första ögonblicket blända åskådaren med en rikedom av färgintryck,
som från alla håll strömmade på honom. Mässhakar i högdecorativa
mönster och färger voro uppställda i skeppet, praktstoffer hängde ned
från balustraden, sidenfanor med tunga guldbroderier sköto fram från
läktaren, och under taket svävade stora broderade pällar.

Längst ned i salen voro koncentrerade några av de dyrbara orientalska arbeten, som förläna en sådan säregen prägel åt textilbeståndet från vår stormaktstid. I det vänstra kapellet återfanns sålunda det med egenomliga mytologiska scener broderade kinesiska stoff, som apterat till antependium år 1705 av fältmarskalken A. L. Lewenhaupt skänktes till

Fig. 48. Sidokapell i barockhallen. Foto N. Åzelius.

Gottröra kyrka, och där ovanför hängde det av sällsyntaste persisk brokadsammet hopfogade antependium, som nyligen påträffats på tornvinden i V. Skedevi kyrka, medan fondväggen i motstående kapell pryddes av det östeuropeiska banér eller gravtäcke med S. Georgs bild, som på okända vägar hamnat i Eksjö stadskyrka (fig. 48). Vid en vandring fram igenom salen fängslades ögat av olika föremål, som vart och ett i sitt slag vore värt särskild uppmärksamhet, såsom den sammanhörande uppsättningen av antependium och korkåpa av stormönstrig, färgstark spansk brokad från Jakobs kyrka i Stockholm, det år 1669 av Nils Bielke på Salsta donerade antependiet av skuren och oskuren italiensk sammet

i en underbart vacker blågrön färg mot gulvit botten från Tensta kyrka eller Rytterne kyrkas sammetsantependium i gult och svart med en applicerad mönsterkomposition av klassisk renhet, en gåva av Axel Oxenstierna och hans maka omkring år 1640. Prakten kulminerade fram emot koret i de båda kungliga stolstücken från Husgerådskammaren med Carl XI:s namnchiffer och strödda kronor i guld, som hängde ned från läktaren, den ena i "couleur de feu", den andra violet, båda av sällsynt lyskraft och skönhet.

Omkring högaltaret, som pryddes av Statens Historiska Museums barockuppsats från Fjärestads kyrka och Kalmar domkyrkas djupröda antependium med en monumentalt förenklad sittande Kristusfigur i hög guldbroderad relief — donerat år 1725 av borgmästaren C. Hoppenstedt —, grupperade sig ett antal korkåpor, varibland främst märktes K. Husgerådskammarens till Adolf Fredriks kröning år 1751 i Paris beställda ärkebiskopskåpa med mitra, ett arbete som med avseende på smakfullhet står på höjden av vad man förmådde i Ludvig XV:s huvudstad, samt en biskopskåpa från Strängnäs domkyrka, förfärdigad till Carl XII:s kröning 1697. På närgränsande vägg hängde den dyrbara ärkebiskopskåpa av egendomligt mönstrad vit sidendamast med florentinska figurbroderier, som av Erik XIV skänktes till Uppsala domkyrka med anledning av hans kröning 1561, ett av de få nyförvärv till landet av kyrkliga textilier under reformationsseklet.

Den, som närmare önskade lära känna textilkonstens utveckling genom århundradena, hade att genomvandra de mindre utställningssalarna utefter västra sidan, av vilka den första innehöll konstverk av romansk och äldre gotisk karaktär, bland dem flera av utställningens kardinalstycken, såsom de enastående rundlarna från en kåpa från Biskopskulla kyrka, vilka här för första gången visades uppsatta på ett i form av en kåpa rekonstruerat underlag i originalets färg. Denna kåpa, som sannolikt förfärdigats i Rhentrakten på 1100-talet, torde ursprungligen ha burits av ärkebiskopen i Uppsala och avlöstes sannolikt av Uppsala domkyrkas i finaste opus anglicanum utförda röda kåpa, vilken kanske första gången bars 1273 vid S. Eriks translation till den då under byggnad varande katedralen. Vidare måste här nämnas det sällsynta franska broderi med Marie kröning från Eskilstuna stadskyrka, utfört omkr. 1300, som placerats ovan salens fondaltare, vilket f. ö. rekonstruerats såsom ett altare från äldre medeltiden med skulpterat antemensale och brun samt på sidorna nedfallande duk. Huvudmassan av i denna sal utställda föremål utgjordes eljest av italienska s. k. Luccastoffer, vilka med sina blekta färger och diskreta mönster måhända ej äro särskilt lättillgängliga men vid ett närmare inträngande blotta utsökta skönhetsvärden.

I följande sal, sengotikens, återfunnos föremål av i stort sett samma karaktär som i den stora medeltidshallen: de utländska importföremålen, bland vilka de flandriska dominerade — på ett lysande sätt främst representerade av den till år 1507 daterade mässhaken från Torskinge kyrka

med överlägset komponerade scener ur Lucia-legenden — samt de inhemska tillverkningarna från Vadstena kloster och Stockholmsateljén. Här erbjöd sig ett välkommet tillfälle till omväxling i den tekniska uppställningen i monteringen av den broderade duken från Hammarby kyrka, sannolikt en profan bordduk, vilken utbreddes på ett för ändamålet förfärdigat bord, i hörnen flankerat av skulpterade ljusstavar, detta för att möjliggöra ett närmare betraktande av de scener ur Griseldissagan, samtidigt intressanta genrebilder ur senmedeltidens höviska liv, med vilka den är prydd. I denna sal hängde även den stora, i tvistsöm broderade bonaden från Fogdö kyrka, sannolikt utförd i Vårfruberga kloster, vilken nu för första gången exponerades i rekonstruerat skick.

Härifrån skulle man vänta sig att komma över till 1500-talet och renässansen, men från den del av 1500-talet, som ligger efter reformationen, finnes nästan intet att visa, som härstammar från dåtida svenskt område. Från de forna danska provinserna härstamma dock en del mycket goda konstföremål, såsom den här hängande brudpällen med omväxlande genombrutna fileter och rektanglar av tunnt siden i gult och blått, vilken från okänd kyrka kommit till Statens Historiska Museum (fig. 49). Salen var i stället i huvudsak ägnad åt 1600-talet. Dess trenne altaren voro dekorerade med antependier, vilka i praktfullhet framgångsrikt tävlade med varandra — ett från Husgerådskammaren av scharlakansröd sammet med stormönstriga guldbroderier, ett från tyska kyrkan i Stockholm, polskt krigsbyte med strödda blommor i olikfärgat silke, samt ett från Riddarholmskyrkan av tungt guldyg, en gåva av riksänkedrottningen. Vid sidan av dessa överrika barockalster hävdade sig på ett beundransvärt sätt ett enkelt antependium av djupröd vadmal med tennbroderier från Jokkmokks kyrka, sannolikt ett lapskt arbete. I en glasmonter i salens mitt exponerades ett antal av de för 1600-talet så karakteristiska, fint broderade bokbanden samt några florstunna kalkdukar med blomsterbroderier av raffinerad elegans.

Senbarocken var sammanförd med roccocon i följande sal, där man redan av den allmänna färgställningens förskjutning mot en lättare och graciösare skala fann sig förflyttad till en ny smakriktning av mera förfinat behag men samtidigt även av en världsligare läggning, som föga överensstämmer med den protestantiska kultens krav på de liturgiska föremålen. Häre ligger fröet till den textila kyrkokonstens urartning, varpå denna sal uppvisade ett så karakteristiskt exempel som det av prinsessan Sofia Albertina till Hölö kyrka skänkta antependiet, som, visserligen i sig självt ingalunda fult, dock med sina billiga effekter av paljetter och glasbitar är typiskt för den brist på sinne för den kyrkliga värdigheten, som utmärkte 1800-talet.

Detta århundrade, som anvisats den sista av salarna utefter västra sidan, representerades för sin äldre del av dessa konstnärligt och materiellt enkla, ja, tarvliga skrudar av svart eller röd sammet med påsydda galoner, som vi så väl känna från alla landets kyrkor och som f. ö.

räkna sina anor långt ned i 1700-talet. Men denna sal visade även den omkring år 1880 begynnande renässansen på den kyrkliga textilkonstens område, en målmedveten och framgångsrik rörelse, vars tidigare alster vår tids smak visserligen icke har förutsättningar att uppskatta men som lagt den solida grunden till vår samtida, högtstående textilkonst, vilken helt upptog den följande, stora utställningssalen.

På andra sidan denna sal, i vilken vi här ej ha tillfälle att närmare dröja, följde en mindre, som ägnats åt propaganda för kyrkotextiliernas

Fig. 49. 1600-talssalen. Foto N. Åzelius.

rätta vård och förvaring. Här gavs tillfälle att i detalj följa det mödosamma arbete, som av sakkunniga händer i föreningen Pietas nedlågges på vanvårdade och förfallna textiliers konservering och iståndsättande, och här exponerades vidare skåp med för skrudarna avpassad inredning sida vid sida med ett skåp av det slag, som man tyvärr än i dag alltför ofta kan få se i en mindre landskyrkas sakristia, där skrudarna redan genom sin oändamålsenliga upphängning utsätts för de största faror för sitt bestånd (fig. 50). Här fanns även utlagt ett urval av de senaste decenniernas rika vetenskapliga litteratur rörande den kyrkliga textilkonsten.

I följande sal grupperade sig kring Bernhard Fouquets praktfulla silverdopfunter från K. Slottet, som av Husgerådskammaren beredvilligt ställts till förfogande, ett antal textilier, tillhörande dop- och vigselcere-

monierna, såsom det stora brudpallstäcke av silvertyg, som användes vid de kungliga vigslarna, samt dopdräkter från Husgerådskammarens samlingar och från slottskapellen å Torpa och Krageholm m. m. I stark kontrast mot dessa mestadels i vitt och silver hållna föremål stodo de allvarligt svarta begravningstextilierna i det i nästa sal inbyggda kapellet, som dominerades av den imponerande fanborgen av 11 stycken på svart siden målade begravningsfanor från Almby kyrka och vars altare pryddes av det svarta sammetsantependium med krucifix och vapensköldar av drivet silver, som skänkts till Skara domkyrka vid Erik Soops begrav-

Fig. 50. Pedagogisk framställning av hurudant ett sakristiskåp allt för ofta är men ej bör vara (t. h.), samt hurudant det lätt kan och bör vara (t. v.). Foto N. Åzelius.

ning 1632. Ett unikum utgjorde den röda Bondeska livfanan från Spånga kyrka.

Det fria utrymme, som i denna sal uppstod vid sidan om begravningskapellet, utnyttjades till uppställande av en automatisk skioptikonapparat, som i ständigt växlande följd på den vita duken återgav ett 20-tal bilder av olika tiders kyrkoskrudar i användning enligt samtida framställningar, en anordning som avsåg att i någon mån hjälpa åskådaren att skapa miljöfärg och liv omkring de döda utställningsföremålen.

Ett liknande syfte att hjälpa den inom området obevandrade utställ-

ningsbesökaren till rätta och ge honom en orientering och en överblick av sammanhanget i mångfalden av föremål, som tävlade om hans uppmärksamhet, hade de talrikt besökta visningar och föredrag, som anordnades av utställningen. Till föredragen, som behandlade mera speciella, fristående problem, och som hölls i utställningens stora medeltidshall, hade förvärvats en rad framstående experter inom textilforskningen, nämligen Geheimrat Dr. Otto von Falke, Berlin (Der Kunstaustausch zwischen Europa und Asien durch die Seidengewebe des Mittelalters), museumsdirektör Thor Kielland, Oslo (Norsk billedvæv gjennom 1000 år), professor Andreas Lindblom (Siden och sammet i Mediceernas Florens. Byzans och Skåne; problem i den folkliga textilkonstens historia), museumsinspektören Poul Nörlund, Köpenhamn (Gammelnordisk dragt), och intendenten Sigurd Wallin (Storhetstidens textila begravningsståt i Sverige). De av utställningens tjänstemän ledda visningarna voro dels avsedda för allmänheten och ägde rum på bestämda tider två gånger i veckan, samt dels för skolklasser, föreningar och andra grupper och hölls efter överenskommelse. Anmälningarna till de senare blevo särskilt mot slutet så talrika, att de endast med uppbådande av extra personal kunde bli tillgodosedda och uppgingo till icke mindre än ett 70-tal. Det må även omnämnas, att vissa eftermiddagstimmar kyrklig orgelmusik utfördes av musikdirektörerna Kruse och Hennerberg å en i barockhallen inmonterad orgel. Antalet besökare under utställningen, oräknat den talrika vernissagepubliken och innehavare av frikort etc., nådde den aktningvärda siffran av 16,461 personer eller i genomsnitt 748 pr dag, oaktat januari månad anses höra till de sämre ur publikfrekvensens synpunkt. Med tillfredsställelse kan annoteras, att utställningen uppmärksammades även av de utländska fackmännen, varav åtskilliga icke blott från de skandinaviska grannländerna ingående studerade densamma.

Denna utställning fastslog, att Sverige i fråga om rikedom på gammal textilkonst intager en avgjord och framskjuten rangplats även ur internationell synvinkel och att knappast någonstädes kan uppvisas en sådan så gott som obruten utveckling av genomgående kvalitet fram till våra dagars högtstående produktion som i detta land. Må utställningen också ha fyllt sin huvuduppgift att öppna ögonen för den ständigt vaksamma tillsyn och den strängt sakkunniga vård, som dessa skatter kräva för att kunna bestå och glädja kommande generationer med sin skönhet!

Bengt Thordeman.

Ett nytt avvägningsinstrument.

Under sommarens arbete har förf. haft tillfälle pröva en avvägningsbarometer av ny typ (system Paulin), som visat sig synnerligen användbar vid arkeologiskt fältarbete. Instrumentets konstruktion går ut på att komma